

Postkolonyalizm

Postcolonialism

DOI: 10.5281/zenodo.8120565

Ecehan SOMUNCUOĞLU¹

Edebiyat, felsefe ve tarih başta olmak üzere sosyal bilimlerde postmodernizmin etkisiyle şekillenen bir düşünce akımı/söylem kuramıdır. 1980'lerden itibaren kültür çalışmalarının müstakil bir alan haline gelmesiyle postkolonyal düşünce akımı kapsamlı bir kuramsal ilginin odağı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, küreselleşme tartışmaları ve uluslararası ölçekte göçün artması, Soğuk Savaş'ın ideolojik rekabetinin gizlediği büyük dönüşümlerin açığa çıkmasına ve postkolonyalizmin siyasi yönüyle de tartışılmasına ivme kazandırmıştır. Postkolonyal söylem özellikle Batı Avrupa/Avrupa/Batı'nın sömürgecilik tarihine, emperyal birikimine ilişkin siyasal ve eleştirel duruşu kimlik politikaları ve çokkültürlülük yaklaşımları çerçevesinde dile getirmiştir. Sömürgeci güçlerle sömürgeler arasındaki ilişkinin pek çok boyutuyla tartışılması söz konusu olmuş; göz ardı edilen tarihsel farklılıkların kendi tarihsel koşulları içinde değerlendirilmesini teşvik etmiştir. Postkolonyalizm, Avrupa-merkezciliğin temel dayanaklarından biri olan Aydınlanma çağı ile aşama aşama bütün dünyaya yayılmış olan evrenselliğin ve sömürgeciliğin kimlik politikaları ve yerellik kaygısına sorgulanmasında dikkat çeken bir tartışma ve inceleme alanıdır. Sömürgeciliğin [kolonyalizm] kendisi de tarihsel bir olgu olarak sömürü ilişkisinin kuramsal bir çerçevede incelenmesini içermektedir. Zenginlik ve güç kaynağı olarak görülen topraklar üzerinde kontrol kurma ve yayılmayı ifade eden bir öğretilerdir. Çok eski bir uygulama olarak sömürgecilik kapitalizm, emperyalizm ve dolayısıyla modernizmle ilişkili olarak geçmişin alışlagelen yağma sisteminden çok farklı bir nitelik kazanmıştır (Larsen, 2000, s. 23). Kapitalizmin ekonomik bir sistem olarak ortaya çıkmasıyla Avrupa hegemonyasında büyük sömürge imparatorlukları kurulmuş ve yeni bir sömürge dönemi başlamıştır. Kapitalizmin tekeli bir mantıkla işlemesi emperyalizme dönüşünce ekonomik bağımlılık ilişkisi yıkıcı bir biçimde şekillenmiştir. Sömürgecilik, geri bıraktırlmış toplumlara sadece ekonomik bağımlılık ilişkisini değil siyasal ve kültürel bağımlılığı da beraberinde getirmiştir. Sömürgeciliğin ve sömürgeci politikaların sonucunda mülksüzleşme, kendine özgü bir tarihin olmaması, tekdüzelik, kimlik arayışı, yoksulluk ve yoksunluk gibi olgular, Aydınlanma döneminden beri Avrupa'da da tartışılmıştır (Deane, 1993, s. 15). Eleştirel literatürün yanı sıra özellikle on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başlarında ırkçılık kuramı, Avrupalının dünyaya hükmetmesinin temel açıklaması olarak ele alınarak sömürgecilik açık ve örtük bir şekilde desteklenmiş, Avrupa'nın ırksal üstünlüğünü içeren yaklaşımlar sosyal bilimlerde belirleyici olmuştur. Postkolonyalizme temel

¹ Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ecehansomuncuoglu@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4048-1422.

oluşturan alanlardan en önemlisi, Avrupa üstünlüğü ve sömürge politikalarının meşruluğunun sorgulanmaya başlanmasıdır. Postkolonyalizm, emperyalizm/yeni-emperyalizm, sömürgecilik, dekolonizasyon/ sömürgelesizleşme ve yeni-sömürgeciliğin yanı sıra yerellik, madun, maduniyet, melezlik, özne ve faillik, farklılık, heterojenlik, taklitçilik gibi terimlerle yakından ilişkilidir. Özellikle 1980'lerden sonra postkolonyal düşünce giderek akademik bir çalışma alanı haline geldikçe kültürlerarası bir harekete dönüşmüştür. Düşünsel temelleri, postmodernizmde olduğu gibi Fransa'da postyapısalcı düşünce hareketine dayanmaktadır ve terim olarak ilk kez 1970'li yıllarda kullanılmıştır. Bu dönem bütün dünyada toplumsal hareketlilik dalgasının büyük yankı uyandırdığı ve küreselleşme sürecine adım adım yaklaşıldığı gelişmelerle kesişmektedir. 1970'ler, küresel süreçle bağlantılı olarak sömürge geçmişi olan toplumlarda ulusal kurumların meşruiyetinin aşındığı, bu doğrultuda Latin Amerika, Uzak Doğu, Orta Doğu ve Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada siyasal, toplumsal ve ekonomik düzeyde meydana gelen dönüşümlerin de yaşandığı bir dönemdir. 1950 ve 1960'ların modernleşmeci-milliyetçi ulus-devlet oluşumları ekonomik ve siyasal sorunları çözmede başarısız oldukları gibi modernite projesi de [Batılı terminoloji, kuramsal ve ideolojik yapılar çerçevesinde] büyük bir açmazla karşılaşmıştır (Sen, 2006, s. 117).

Postkolonyal söylem kuramı ve zamanla postkolonyal çalışmalar şeklinde anılacak akademik alan, Marksist literatürün tarihsel olarak eleştirel mirasından, emperyalizm ve sömürgecilik karşıtlığına dayanan söylemlerinden de beslenmiştir. Özellikle Batı dışı toplumlarda yirminci yüzyılın ilk evresine damga vuran bağımsızlık mücadelelerinde ve ulus-devlet inşa süreçlerinde Batı ile "hesaplaşma" veya uyum sağlamak açısından süregiden uzun tartışmada, sömürü kültürünün etkisini ortadan kaldırmak, alternatif siyasal kanalları oluşturmak amacıyla Marksist literatür diğer ideolojik yaklaşımlarla birlikte düşünce dünyasında var olmuştur. Ancak 1950 ve 1960'lı yıllarda Marksizm'in çeşitli okumaları, özellikle akademik Marksizm ve postyapısalcılık ekseninde sömürge topraklarında kültürel farklılıklar bağlamındaki tartışmalar, bağımsızlık mücadelesinin ve milliyetçiliğin meşruluğu ekseninde ele alınmıştır (Ahmad, 1995, s. 74). Dolayısıyla klasik Marksizm'in ırkçılık, farklılık ve kültür temelli açıklamaları, milliyetçilik ve bağımsızlığın kazanılmasına öncelik vermek suretiyle tartışılmış ve farklı kültürel yapıların özgül tarihlerini odağa alarak sömürgeciliğe karşı her türlü reddiye postkolonyal düşünceye temel olmuştur. 1960'larda Frantz Fanon (Fanon, 1961), Kwame Nkrumah (Nkrumah, 1966) gibi sömürge deneyiminden geçen ülke düşünürleri ve siyasal liderleri ile Fransa'nın sömürge tarihini sorgulayan, özellikle Cezayir Savaşı üzerine yazdıklarıyla dikkat çeken Jean Paul Sartre (Sartre, 1964) gibi düşünürlerin katkıları, her ne kadar bütün bir sömürgecilik tarihini genelleştiren/tek tipleştirilen bir çerçeve içinde tanımlasalar (Eagleton, 2011, s. 50) bile "Batı" ile Batı dışı toplumlar arasındaki ilişki biçiminin sorgulanmasında yeni bir dönemin başladığını işaret etmişlerdir. Sömürgecilik karşıtı kuramcılarının en önemlilerinden biri olan Fanon, sömürge karşıtlığını ve eleştirisini bağımsızlık sonrası sömürgeci güçlerle bağlantılı olagelmış sınıflara da yöneltmiş; daha sonra adına "madun" denilen yerli veya sömürülenlerin yeni dayatma ve sömürü durumlarını içeriden bir yaklaşımla ele almıştır (Fanon: 2007, s. 35-36, 50). Madun veya yerlilerin ekonomik bağımlılığının ötesinde sömürgeciliğin kültürel açıdan

yıkıcı etkisine odaklanan Fanon'un analizleri, postkolonyal söylem için merkezi rol oynayan temaların bir nevi habercisi olmuştur. Bu dönem daha önce ifade edildiği gibi postyapısalcılığın bir düşünsel hareket olarak Avrupa'da modern iktidar ilişkilerinin oluşumunu ve işleyişini, Avrupa-merkezciliği ve modernliği sorguladığı bir dönemdir.

Sömürgeciliğin eleştirisi sömürgecilik tarihi kadar eskidir, ancak 1960'larda modern sömürgeciliğe karşı çıkış, ırkçılık başta olmak üzere Avrupa hegemonyasının temel bileşenlerini tartışmaya açarak kaçınılmaz olarak sömürgeciliğe karşı mücadeleyi de gündeme getirmiştir (Hardt ve Negri, 2008, s. 161). Bununla birlikte 1950 ve 1960'larda bağımsızlık hareketleri sömürge karşıtlığını tek bir düzlemde ele almayı zorlamıştır. Bağımsızlığın kazanılması ve sömürsüzleştirme/dekolonizasyon temel odak noktası olmuştur. Bu dönemde sömürgeciliğin tasfiyesiyle sömürge topraklarında bağımsız ulus-devletler kurulmakla birlikte ağır bir ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel tablo ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık mücadeleleri Avrupa hegemonyasının ortaya koyduğu rasyonalite, eşitlik, özgürlük gibi temelleri olan yeni bir sistem üzerinden ve sömürgeci güçlerin inşa ettiği siyasal ve hukuki alan içinde yürütülmüştür. Bu koşullar altında yeni dönem, yeni-sömürgecilik yani neo-kolonyalizm olarak tanımlanmıştır (Sen, 2006: 108; Nkrumah, 1966, s. 37-40; Huggman, 1996, s. 20). İlk olarak Sartre tarafından kullanılan yeni-sömürgecilik, pek çok sömürge veya yarı sömürge topraklarında bağımsızlığın kazanılmasına rağmen ekonomik olarak eskisinden daha bağımlı durumun ortaya çıkmasıyla sömürü ilişkisinin devamı olarak kabul görmüştür. 1970'li yıllara gelindiğinde postkolonyal düşüncenin kazandığı ivme, daha önceki dönemin genel görünümünden farklı koşulların şekillenmesiyle ilintili olmuştur. Artık bağımsızlığın kazanıldığı topraklarda ulus-devlet inşa süreçlerinin belirli bir aşama kaydetmiş olduğu evrede postkolonyal düşüncenin mimarları, ulus-devletin kurucu unsurlarının daha önce sömürgeci unsurların yerini bir iktidar aygıtı olarak doldurmaya başlamalarına işaret ederek postkolonyal düşüncenin kapsamını genişletmişlerdir. 1980 ve 1990'lardan itibaren ulus-devlet sonrası gelişmeler kültür, etnisite, cinsiyet, sınıf, yerlilik, öznellik, dil ve güç/iktidar gibi temaların merkeze alınarak tıpkı postmodernizmde olduğu gibi ikili karşıtlıkları reddederek etik ve siyasal kaygılar yeni bir perspektiften değerlendirilmiştir. Postkolonyal düşünce Avrupa'da, özellikle Fransa'da eleştirel düşüncenin içinden neşet etmiş, daha sonra Avrupa/Batı dışı dünyada güçlü bir etki alanı oluşturmuştur. İlk olarak 1960'larda Latin Amerika'daki bağımlılık kuramları ile başlayan hareketlilik, Hindistan'daki tarih çalışmalarına devam etmiş ve postkolonyal literatüre kapsamlı bir katkı sunmuştur. Birbirinden oldukça farklı sömürgecilik ve bağımsızlık mücadelelerinin olması, aynı zamanda kurama yönelik eleştirel yaklaşımlar, postkolonyal düşüncenin kapsamı ile ilgili tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden post- öneki, bir dizi karmaşık tanımı ve tarihi içinde barındırmaktadır. Sömürge-sonrası evreye işaret ederken yeni bir tarihsel evrenin başladığı yönünde bir düşüncüyü, tarihsel akışta bir kopuşu ve sömürsüzleşmeyi-dekolonizasyonu ifade ettiği yönündeki yaklaşımlar postkolonyalizmin eleştirel içeriğini olumsuz yönde etkilemiştir (Young, 2016: 4; Dirlik, 2010: 97). Böyle bir yaklaşım, bir zamanlar sömürge yönetimi olan toprakların bağımsızlığın kazanılmasından sonra içinde buldukları durumu açıklamaya yeterli olmadığı gibi "sömürge sonrası"nın hangi özgül döneme tekabül ettiği konusuna da açıklık

getirmemektedir (Loomba, 2000, s. 25). Bu yüzden siyasal bağımsızlığın kazanılmasına rağmen kapitalizm ekseninde ekonomik sömürge sisteminin devam etmesi yeni-sömürgecilik terimi kullanılarak ifade edilmiştir (Dirlik, 2009, s. 134). Bununla birlikte yirminci yüzyılda bağımsızlıklarını kazanan ülkeler, Soğuk Savaş koşullarında kendilerini Üçüncü Dünya ülkeleri olarak konumlayarak, en azından bir süre Batı'nın kültürel ve siyasal baskısından görece bağımsız bir duruş sergileyebilmiş olmalarından dolayı böyle bir sömürge-sonrası anlama gönderme yapılmıştır. Avrupa'nın periferisi olarak nitelendirilen, çoğu eski sömürge ülkelerinin savaş, yıkım ve şiddetin nesnesi olması, Avrupa-merkezciliğin dayattığı düzene karşı bir itiraz olarak siyasal ve ekonomik bağımsızlığın kazanılması ve Üçüncü Dünya ülkeleri olarak direniş gücünü, kimliği ve kültürü yeniden tanımlama çabasını güçlendirmiştir. Ancak daha önce ifade edildiği gibi sömürgeci güçlerin, çekildiği topraklarda ağır ekonomik, siyasal ve kültürel bir enkaz bırakmış olduğu gerçeği ile yüz yüze gelinmiştir. Bu bağlamda sömürgeciliğin tamamlanması veya sona ermesini nitelemekten çok bir seçenek olarak postkolonyal düşüncenin tartışılması, terimin sömürgecilik arka planında, ondan kopmadan sorgulanmasıyla ilişkilidir. Resmi düzeyde sömürgeciliğin sona ermesi ve eski sömürge topraklarının bağımsızlıklarını kazanmaları, sorunlu bir kültürel alanın ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Eski sömürge topraklarındaki düşünsel hareketlilik sömürgeciliğin ekonomik ve siyasal etkisiyle mücadele etmiş ancak kültürel alan boş bırakılmıştır (Sen, 2006, s. 160; Loomba, 1998, s. 43).

Postkolonyal tartışmalar, sömürgeciliğin kültür üzerindeki etkisini ele alırken Batı kültürü ile yerli kültür arasındaki biçimselleştirmeyi, ikili karşıtlıkları, her kültürün kendisini "öteki"nden farklılaştıran şeyle sınırlandırmasını eleştiren postmodernizmle örtüşmektedir. Modernliğin bütüncül anlamlandırma işlevinin özneye ayrıcalıklı bir konum atfedilmesi eleştirilmiş, ilerlemeye yönelik büyük inanç sorgulanmış; sınırlandırmaları, mutlaklığı ve keskinliği tartışmaya açılmıştır (Sarup, 2004, s. 13). Postkolonyalizm modernliğin evrensel olarak bütün insanlığı ve insanlık tarihini dönüştürücü etkisinin, Avrupa dışı toplumların tarih, coğrafya ve kültür alanlarındaki birikiminde ortaya çıkardığı kırılmaları sorgulamaya odaklanmış alternatif bir eleştiri alanı olmuştur. Modernizme yönelik ve onu temsil eden ve birbirlerine alternatif olan başlıca ideolojik duruşlara karşı sorgulama ve şüphecilik söz konusudur. Bu minvalde 1990'lardan itibaren postkolonyal düşüncüyü temsil eden bazı düşünürler, Marksizm ve milliyetçiliğe karşı da bir duruş almıştır (Chakrabarty, 2021, s. 26-27; Ahmad, 1995, s. 157; Loomba, 2000, s. 224). Sömürgeleştirilenle sömürgeleşmiş nüfuslar arasında biz/onlar, beyaz/siyah vb. ayrımların modern sömürgeciliğe özgü ortaya çıkışı üzerinde duran postkolonyal düşünce, mekanları ayırmak, "merkez"den gelenleri kendi evlerinde hissettirmek için çeşitli düzenlemeler yapmak, farklı nüfuslar arasında ayrımcılığı inşa etmek gibi modern sömürgecilik tarihinin özeti olan durumların (Mitchell, 2001, s. 281) doğal değil, sonradan üretilen/yaratılan bir şey olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte sömürgeci güçlerin çekilmesiyle ulus-devletin lider kadrolarının/kurucu unsurlarının yine ikili karşıtlıklar üzerinden ulus-devlet tarihini ve kültürünü inşa ettiklerini, sömürgeci güçleri taklit ettikleri böylece büyük anlatıların içinde aşağıdan gelenleri yok saydıkları yönündeki eleştiriler üzerinden postkolonyal düşüncenin kapsamını geliştirerek kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Sömürge topraklarında ulus-

devlet inşasıyla yazılan resmi tarihin de bu minvalde ezilen kesimlerin kendilerine ait bir bilince sahip olmadıkları bu yüzden kendi tarihlerini yazma becerilerinin yadsındığı vurgulanmıştır. Bir anlamda ulus-devlet inşa sürecinin başarısızlığa uğraması tezi üzerinden postkolonyal düşünce, sömürge sonrası dönemde eski sömürge topraklarında sömürgecilikle mücadele pratiklerinin aslında sömürgeci perspektiflerin bir tekrarı olduğu savunulmuştur (Loomba, 2000, s. 224-225; Chatterjee, 2006, s. 66).

Sömürge geçmişine yönelik deneyimlerin birbirinden çok farklı şekiller alması, tek bir sömürgecilik tarihinin olmaması ve genelleştirici yaklaşımların basitleştirici ve indirgemeci niteliğe bürünme riski, postkolonyal söylem alanında başka bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Her düşünür ve araştırmacının kimliği, coğrafyası, aidiyeti, araştırma alanına bağlı olarak postkolonyal bakış açısı, ideolojik yaklaşım ve vurgusu farklı bir bağlam oluşturmuştur. Bu tartışmalar ve daha önce bahsedilen 1970'lerde bağımsızlığını kazanan ulus-devletlerde içsel sömürgeci pratiklere yönelik eleştirel tutum, postkolonyal düşünce dünyasında adına Maduniyet Çalışmaları denilen, ilk kez 1982'de aynı isimle Oxford Üniversitesi'nde yayımlanan bir yazı dizisi ile literatüre giren akademik çalışmalar ile zengin bir tartışma alanı yaratmıştır. Maduniyet Çalışmaları, "yukarıdan" dayatılan sömürgeci tarih yerine "aşağıdan" bir tarih yazımını teşvik eden eleştirel tarih yaklaşımlarını kapsamakta; çıkış noktası, Runajit Guha başta olmak üzere Homi Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak, Dipesh Chakrabarty, Partha Chatterjee gibi özellikle Hintli entelektüel ve tarihçilerin çabalarına dayanmaktadır. 1970'lerde Hindistan'ı saran ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel krizlerin içinden doğmuş bu çalışma alanı, milliyetçiliğin ve modernliğin taşıyıcı iktidarların ekonomik ve toplumsal sorunları çözmede yetersiz kalmasına ve halkı temsil etme iddiasına meydan okuyan çok çeşitli karşı hareketlerden beslenmiştir. Toplumsal ve siyasal durumun giderek kötüleşmesi neticesinde Hintli yöneticilerin baskıcı ve zora dayanan önlemlerle karşılık vermesi, Hindistan'ı kimin temsil edeceğine ilişkin tartışmaların doğmasını tetiklemiştir. Bu tartışmalar ışığında Guha, seçkin bakış açılarını devre dışı bırakarak, yaş, cinsiyet, kast, sınıf ve buna benzer alanlarda baskıya ve ötekileştirmeye dayalı, boyun eğdirme biçimlerini ortaya koyarak Hindistan ve Güney Asya toplumlarının tarihinin yeniden yazılmasını savunmuştur. (Guha, 2006, s. 22). Maduniyet Çalışmaları'nın, postmodernizmin etkisiyle kültürel tarih, eleştirel kuram, kimlik çalışmaları, yerellik gibi alanlara yönelmesi, alternatif bir eleştirel söylem olarak postkolonyal düşüncenin gelişiminde rol oynamıştır. Özellikle Fransız postyapısalcılığının farklı bir bağlamda değerlendirilmesiyle yeni bir bakış açısını simgeleyen maduniyet çalışmalarından çok kısa bir süre önce Edward Said'in Oryantalizm (1978) adlı eseri de kuramsal olarak sömürgeciliğin farklı boyutlarına dikkat çekme konusunda başarılı olmuştur. Oryantalizm'in yarattığı büyük etki karşısında Hindistan'da olduğu gibi Müslüman toplumların çoğunda sömürge deneyimine ilişkin farklı yaklaşım ve ana akım hareketlere yönelik bir tepki akademik alanda kendini göstermiştir. Her ne kadar Edward Said, terim olarak postkolonyala ve madun/maduniyete yer vermese ve kurama yönelik mesafeli bir duruş sergilese de postkolonyal incelemeleri ve madun çalışmalarının anahtar kavramlarının kullanılmasını teşvik eden bir isim olmuştur (Said, 2009, s. 49-51; Ahmad, 1995, s. 234; Williams, 2014, s. 110). Kolonyal söylemi temel alarak, bir anlamda sömürgecilik tarihi ve sömürgeci ilişki biçimleri çerçevesinde

Avrupa dışı toplumlara ilişkin bilginin nesnel bir nitelik taşımayacağını vurgulamıştır. Bu bağlamda Oryantalizm adlı eserinde Avrupa/Batı Avrupa dışı kültürlerle ilişkin edebi, kültürel ve akademik düzeyde üretilen temsillere odaklanmıştır. Bir başka anlatımla sömürgecilik deneyimi olan toplumlara ilişkin Batı'da üretilen bilgi ile sömürge topraklarında hakimiyet kurma/iktidar ilişkilerini tartışmıştır. Avrupa veya Batı tarihinin dünyanın geri kalan toplumlarıyla ilişkisinin yeniden değerlendirilmesi üzerine başlayan tartışmada, ikili karşıtlık üzerine gelişen Batı-Doğu tanımları, hiyerarşik bir şekilde resmedilmiştir. Said'e göre geri kalmış, durağan ve değişmeyen bir Doğu imgesi, Batı'nın Batı dışı toplumlar üzerindeki etkisini kabule götürmektedir. Aynı zamanda bu iktidar kurma girişimi, Batılı olmayan toplumların tarihsel olarak biçimlenmiş kendine özgü niteliklerini yadsımaya götürmektedir. Ben ve öteki dikotomisi üzerinden "öteki" kategorisinde yer alanların sesini açığa çıkarmayı tartışan Said, feminizm, kadın çalışmaları, ırk ve etnik inceleme alanları, anti-empyral ve sosyalist çalışmaların bütününde öteki veya marjinal olarak kodlanan, dışarıda bırakılan, tarihsel olarak varlıkları görmezden gelinenlerin kendileri için konuşabilme ve kendilerini temsil etme haklarını olduğunu vurgulayarak postkolonyalizme ışık tutmuş (Said, 2009, s. 251-254); madun tartışmalarını şekillendirmiştir. Madun terimi, Gramsci'den esinlenilerek elitist-devlet merkezli ve aynı zamanda sömürgeci-elitist yaklaşımları eleştiren, heterojen parçalarla ifade edilecek bir kimlik anlayışını karşılamaktadır. Madun, temsil edilmeyen, toplumsal alanda kendini ifade edecek araçlara sahip olmayan, sesi duyulmayan, dolayısıyla alt ve aşağı kesimler için kullanılmıştır (Sarkar, 2010, s. 40; Spivak, 2010, s. 55; Alatas, 2016, s. 96-97). Dolayısıyla madun, sömürge dönemi boyunca sömürgeleştirilerek ezilen kesimleri kapsamakta, resmi sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte toplumda sesi duyulmayan, kendi bilincinin farkında olmayan, onun adına konuşanlarca var olanları ifade etmektedir. Postkolonyalizm ve madun çalışmalarının kurucu isimlerinden Gayatri Chakravorty Spivak, toplumun en aşağı düzeyini ifade eden madunlar ve maduniyetle ilgili olarak ben/öteki veya egemen/marjinal olarak tanımlananların yapıçözümünün yapılmasını, Batı'nın egemen konumunun Batı dışı sömürge toplumlarını marjinal olarak tanımlamasına rağmen marjinallerin varoluşuna bağımlı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Spivak, sömürgecilik tasarımının ikili bir okumaya dayandığını vurgulamıştır. İlk olarak sömürgeleştirilmiş olanlar vardır. İkinci olarak ise sömürgeciliğe dayanan bir tarihin inşası, sömürgeciliğe dayanan yönetim biçimleri, sömürgeciliği meşrulaştıran söylemler vardır (Spivak, 2010, s. 58). Sömürge yönetiminin kadınlar üzerindeki etkisine ilişkin geniş kapsamlı yaklaşımları da olan Spivak, Edward Said gibi marjinallerin/madunların konuşup konuşmadığı üzerine yaptığı analizlerde, Avrupa-merkezciliği hedef almakla birlikte sömürge ve bağımsızlık sonrası egemen yapıların içinde hareketsiz kalan bütün kesimleri madun/marjinal olarak tanımlamıştır (Spivak, 2010, s. 56). Böylece postkolonyal düşünce/sömürge-sonrası ifadesi geçmişinde sömürge deneyimi olan ve sömürgeciliğin tasfiye edildiği ülkelerle de sınırlı bir durum olmaktan çıkmaktadır. Post öteki veya sömürgecilik sonrası ifadesi, her türlü sömürü ilişkisine gönderme yapma durumunu, eleştirel düşünceye ilişkin yeni yaklaşımların, yeni düşünme biçimlerinin veya kalıplarının 1980'lerden sonra küreselleşme ve kapitalizmin dönüşümü ekseninde ele alınmasını ifade etmektedir. Sömürge olan veya olmayan bütün ülkelerde merkezi konumu

dolayısıyla ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel nüfuz alanlarının, gizil emperyal sistemin devam ettirilmesi bağlamında postkolonyalizmin, modern anlamıyla sömürge halini aşan bir içerikte okunması gerektiği vurgulanmıştır (Atay, 2010, s. 10).

“Avrupa’yı Taşralaştırmak” adlı eseriyle postkolonyal çalışmalarda önemli uğraklardan biri olan, Üçüncü Dünya bakış açısı ekseninde Marksizmi yeniden analiz eden Dipesh Chakrabarty toplumsal cinsiyet, etnisite ve sınıf eksenli iktidar ilişki biçimlerini incelemiştir. Buradan hareketle tarihin Avrupa-merkezci zamanının bir eleştirisi sunmaktadır. Chakrabarty, Avrupa tarihinin ürettiği kavram ve kuramsal çerçeve içinde düşünüldüğünü, bu durumun Avrupa dışı ve Üçüncü Dünya ülkeleri için de geçerli olduğunu sorgulamaktadır. Tarihsel olarak Aydınlanma’dan beri kuramsal çalışmaların merkezi olan Avrupa, sömürge haline getirilen topraklarda olduğu gibi bu kuramsal çerçevenin etkisinde kalmamıştır. Hindistan tarihinin homojenleştirici ve güçlü Avrupa imgesini hedef alan anlatısını eleştiren yazar, Avrupa tarihinin ve Avrupalı sömürgecilerin gücünün baskısı altında kalan Hindistan’ın Avrupa ile ilişkilerde başarısızlık ve kendini aşağı görme refleksi geliştirdiğini belirtmektedir (Chakrabarty, 2021, s. 68, 76, 120). Chakrabarty, yerli olma halinin karmaşasını irdelerken kadınların Hint toplumu içindeki konumunu madun perspektifinden değerlendirmiştir. Kadın üzerinden kurban olma meselesini ataerkil toplumsallaşmaya ve Avrupa-merkezçiliğe bir karşı duruş olarak tanımlamaya çalışmıştır. Güney Asya ve özellikle Hint toplumunda Maduniyet Çalışmaları kapsamında Partha Chatterjee Avrupa-merkezli yaklaşımlara karşı bir Üçüncü Dünya kuramını milliyetçilik perspektifinden ele almıştır. Chatterjee, sömürgecilik karşıtı milliyetçilik akımının Üçüncü Dünya’da kendi tahakküm alanını oluşturduğunu, bu tahakküm ilişkisinde milliyetçi güçlerin Batı’nın üstünlüğünü içselleştirdiğini ve Doğu’nun Batı’nın ötekisi olduğu tezini dayattığını söyler. Postkolonyal milliyetçiliğin modernleşme dinamikleri ekseninde yalnızca siyasal bir hareket olarak sömürge güçlerinden devralınan yapının devam etmesi yönünde bir hareket olduğunu, oysa farklılık ve özerkliklerin ortaya konulmasında kültürel faktörlerden beslenen milliyetçilik akımının da toplumun temelinde var olduğunu vurgulamıştır. Batılı sistemin taklit edilmesi ve bu şekilde başarılı olunmasına yönelik bir inanç söz konusudur ve bu inanç kültürel alanı da kontrol etmektedir. Chatterjee bu bakış açısının Asya ve Afrika’daki neredeyse bütün sömürge geçmişine sahip topraklarda var olduğunu vurgulamaktadır (Chatterjee, 2002, s. 39-45). Chatterjee’nin tartışmalarında sömürge karşıtı milliyetçiliğin kurucu unsurları ile sömürgeci güçler arasında yaratılan ilişki biçimi taklitçiliğe dayanmakta, bu da yeni sömürgeciliği yaratmaktadır. Postkolonyal söylemin temel temalarından olan taklitçilik, sömürgeci ve sömürülen ilişkisinde sömürgeciye benzeyen suretlerin yaratılmasına gönderme yapmaktadır (Chatterjee, 2006, s. 79-80). Bu bağlamda Chatterjee, sömürge sonrası ulus-devlet inşa süreçlerini ve ana akım milliyetçiliği kapitalist sistemin varlığını meşrulaştıran araçlar olarak görmektedir.

Postkolonyal söylem, siyasal açıdan modernitenin ana taşıyıcısı olan ideolojik kalıpların dışında daha özgün siyasal duruşların şekillenmesine alan açmıştır. Madun çalışmaları da farklı düşünsel gelenekleri ve akademik uğraşları içinde barındırmakta, Avrupa karşıtlığını yerel bir bakış açısıyla ele alarak postkolonyalizme ayrı bir açıdan katkı sunmuştur. 1990’lı yıllardan itibaren

ekonomi ve siyaset merkezli postkolonyal tartışmalar giderek kültür ve edebiyat alanına yönelmiştir. Edward Said ile öne çıkan Avrupa ve Batı'da sömürgeci dönemde yazılmış eserlerin eleştirel analizinin kapsamı genişleyerek, sömürge koşullarının eleştirisi, kadının konumunun erkek egemen toplum ve Avrupa-merkezcilikle ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece siyasal düşünce alanında daha geniş çaplı analizlerin yapılmasını mümkün kılarak azınlık, madun ve/veya Avrupa/Batı dışı toplumların tarihine ve kimlik sorununa ilişkin dayatılan, indirgemeci, ötekileştiren yaklaşımlardan azade karşılıklı etkileşimlere açık çalışmaların üretilmesine olanak tanıyan bir söylem türü olmuştur. Bununla birlikte postkolonyal söylem ve akademik çalışmalara yönelik güçlü eleştirel yaklaşımlar da şekillenmiştir. Eleştiriler, bu alanın 1970'lerden itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) öncülüğünde özellikle Güneybatı Asya'da destek verdiği bir dizi gelişmeye paralel olarak şekillendiği ve postkolonyal çalışmaların, Yeni Dünya Düzeni'nin küresel ölçekte benimsetilmesinin başlangıcı olarak ele alınışlardır (Ahmad, 1995; Dirlik, 2010; Brennan, 1997; Amin, 2010). Postkolonyalizmi eleştirenlerden biri olan Arif Dirlik'e göre sömürgecilik kendiliğinden ortadan kalkan bir süreç olmadığı için 1960 ve 1970'li yıllarda sömürgeciliğin reddiyesinde büyük rol oynayan Üçüncü Dünya ülkelerinin lider kadroları anti-sömürgeci mücadelelerini postkolonyal düşünceye aktarmışlardır (Dirlik, 2009, s. 10). Dirlik, postkolonyalizmi yeni bir durum olarak değil, geçiş döneminin kavramı olarak görmüştür. Postkolonyalizmin sömürgeciliğe bakışı ve onu sorgulanır bir hale getirme çabası ironik bir şekilde sömürgeciliğin anlamını da kuşku duyulan bir noktaya taşımış olduğu için eleştirmiştir. Aynı zamanda postkolonyal söylem kuramı üzerinde çalışan düşünürler, geçmişin korunaklı alanında hareket ederken küresel gelişmelerden uzaklaştıkları, böylece yöntem konusunda donup kaldıkları yönünde suçlanmışlardır. Bir başka bağlamda ise postkolonyal söylemin genelleştirici olma potansiyeli, yerel olguların göz ardı edilmesi gibi bir tehlikeyi de içermiştir.

Postkolonyalizm karmaşık, çok katmanlı, iç içe geçmiş düşünce sistemleri ile karakterize edilmiştir. Bu durum onun pek çok disiplin üzerinde önemli bir etki yaratmasından kaynaklanmıştır. Küreselliğin ve küreselleşmenin popüler olduğu 1980'ler ve özellikle 1990'larda, postkolonyal literatürde adı geçen düşünürlerin ortaya koydukları kuramsal katkılar, az gelişmiş ve Üçüncü Dünya toplumlarının koşullarının daha iyi anlaşılması için bir yol haritası olmuştur. Sömürge deneyimiyle bağlantılı toplumsal, siyasal ve kültürel yapıların sorgulanmasına alan açmıştır. Avrupa-merkezciliğin akademik dünyada etkisinin azaldığı bir ortamda kültürel çeşitlilik, melezlik, karşılıklı etkileşime alan açan çalışmaların ayrıntılı yollarında yeni düşünme biçimlerinin şekillenmesine olanak tanımıştır. Avrupa-merkezci yaklaşımlar ve "Batı" anlayışının artık gerçekliği karşılamadığı, düşüncelerin üretilmesi ve yayılmasının çok yönlü, kültürlerarası bir nitelik arz ettiğini vurgulayan postkolonyal söylem, eleştirel birikimiyle birlikte dünya tarihinin yeni örüntüler eşliğinde yeni araştırma yöntemleriyle yazılabileceğini işaret eden bir söylem alanı olarak düşünce dünyasında yerini almıştır. Günümüz dünyasının pek çok bölgesinde kimlik, kültür vb. alandaki gelişmeler, küresel ve yerel arasındaki ilişkilerin farklı bakış açılarıyla keşfedilme potansiyeliyle postkolonyal söylem kuramına sorgulama penceresi açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postkolonyalizm, Sömürgecilik, Avrupa-merkezcilik, Maduniyet.

Kaynakça

- Abu-Rabi, İ. M. (2005). *Çağdaş Arap Düşüncesi 1967 Sonrası Arap Entelektüel Tarihi Araştırmaları*. (İ. Kapaklıkaya, Çev.), İstanbul: Anka Yayınları.
- Ahmad, A. (1995). *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat Jameson, Salman Rüşdi, Edward Said Eleştirisi*. (A. Fethi, Çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Alatas, S. F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Alternatif Söylemler Avrupamerkezciliğe Cevaplar*. (A. Bölükbaşı, Çev.), İstanbul: Matbu Kitap.
- Amin, S. (2010). *Kapitalizmden Uygarlığa*. (Y. Dönmez, N. Atabağsoy, Çev.), Ankara: Maki Basım Yayın.
- Atay, A. (2010). "Giriş", *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*, (E. Yetişkin, Çev.), Sayı. 25, ss. 9-14.
- Brennan, T. (1997). *At Home in the World Cosopolitanism Now*. London: Harvard University Press.
- Chakrabarty, D. (2021). *Avrupa'yı Taşralaştırmak Postkolonyal Düşünce ve Tarihsel Farklılık*. (İ. Cörüt, Çev.), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Chatterjee, P. (2002). *Ulus ve Parçaları Kolonyal ve Postkolonyal Tarihler*. (İ. Çekem, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chatterjee, P. (2006). *Mağdurların Siyaseti*. (V.F. Bozçalı, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deane, S. (1993). "Giriş", *Milliyetçilik, Kolonyalizm ve Yazın*. (Ş. Kaya, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dirlik, A. (2009). *Kriz, Kimlik ve Siyaset Küreselleşme Yazıları*. (S. Oğuz, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dirlik, A. (2010). *Postkolonyal Aura, Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*. (G. Doğduaslan, Çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yansımaları*. (M. Küçük, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. (Ş. Süer, Çev.) İstanbul, Versus Kitap.
- Hardt M. ve Negri A. (2008). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Huggman, G. (1996). "The Neocolonialism of Postcolonialism", *Links&Letters*, 1997, ss.19-24.
- Larsen, N. (2000). "Imperialism, Colonialism, Postcolonialism", Schwarz H. Ve Ray, S. (Der.). *A Companion Studies*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm Postkolonyalizm*. (M. Küçük, Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Nkrumah, K. (1966). *Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik*. (A. Sarıca, Çev.), İstanbul, Gerçek Yayınları.

- Said, E. (1998). Oryantalizm (Doğubilimi) Sömürgeciliğin Keşif Kolu. (N. Uzel, Çev.), İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Said E. (2009). Kültür ve Emperyalizm. (N. Alpay, Çev.), İstanbul: Hil Yayın.
- Sarkar, S. (2010). “Madun Çalışmaları’nda Madunun Düşüşü”, Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı, (T. Doğan, Çev.), Sayı. 25, ss. 39-55.
- Sartre, J. P. (1964). Colonialism and Neocolonialism. (A. Haddour, S. Brewer, T. McWilliams, Çev.), London: Routledge.
- Sartre, J. P. (1995). Hepimiz Katiliz Sömürgecilik Bir Sistemdir. (S. Kaya, Çev.), İstanbul: Belge Yayınları.
- Sen, A. (2006). Kimlik ve Şiddet Kader Yanılsaması. (A. Kardam ve Z. Dicleli, Çev.), İstanbul: Türk Henkel Yayınları.
- Spivak, G. C. (2010). “Yeni Madun: Ses-siz Bir Mülakat”, Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı, (E. Yetişkin, Çev.), Sayı. 25, ss.55-65.
- Timothy, M. (2001). Mısır’ın Sömürgeleştirilmesi. (Z. Altıok, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- William, P. (2014). “Post’ta Bir Şey Yok mu? Said ve Postkolonyal Entelektüeller Sorunu”, A. Yıldız (Ed.), Oryantalizm Tartışmaları. (F. B. Aydar, Çev.), İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Young, J.R. (2016). Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş. (B. Toksabay Köprülü, S. Şen, Çev.), İstanbul, Matbu Kitap.